

CZU: 343.23:343(478)(094.4)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6563713>

OBIECTUL JURIDIC GENERIC AL INFRAȚIUNILOR PREVĂZUTE LA art.176¹ DIN CODUL PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA: CONTROVERSE ȘI CLARIFICĂRI

Vitalie STATI

Universitatea de Stat din Moldova

Obiectul prezentului studiu îl constituie controversele și clarificările privind obiectul juridic generic al infracțiunilor de încălcare a drepturilor cetățenilor prin propagarea fascismului, rasismului și a xenofobiei și prin negarea Holocaustului, care sunt prevăzute la art.176¹ din Codul penal al Republicii Moldova. Se argumentează de ce este lipsită de fundament concepția legislativă de stabilire a obiectului juridic generic al infracțiunilor prevăzute la art.176¹ din Codul penal al Republicii Moldova. Or, atingerea relațiilor sociale cu privire la realizarea drepturilor constituționale ale cetățenilor nu exprimă esența generică a infracțiunilor prevăzute de acest articol. Din denumirea Capitolului V al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova rezultă că infracțiunile prevăzute de acest capitol trebuie să presupună încălcarea nu a unui drept oarecare, ci a unui drept stabilit în textul Constituției Republicii Moldova. Însă, dispoziția art.176¹ din Codul penal al Republicii Moldova nu confirmă această teză. De asemenea, în niciuna dintre legile penale străine analizate, normele similare cu art.176¹ din Codul penal al Republicii Moldova nu fac parte dintr-un capitol (titlu) dedicat infracțiunilor contra drepturilor constituționale ale cetățenilor. Ca urmare, este greșită amplasarea art.176¹ în Capitolul V al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova. În final se ajunge la concluzia că faptele incriminate în acest articol ar trebui prevăzute în Capitolul I și, respectiv, în Capitolul XIII ale părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: *obiectul juridic generic al infracțiunii, drepturile constituționale ale cetățenilor, egalitatea în drepturi a cetățenilor, organizații cu caracter fascist, rasist sau xenofob, ideologie fascistă, rasistă sau xenofobă, simboluri fasciste, rasiste sau xenofobe, totalitarism, Holocaust, genocid.*

GENERIC JURIDICAL OBJECT OF THE OFFENSES PROVIDED FOR IN art.176¹ OF THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA: CONTROVERSIES AND CLARIFICATIONS

The object of this study is the controversies and clarifications on the generic juridical object of offenses of violation of citizens' rights by spreading fascism, racism and xenophobia and denying the Holocaust, which are provided for in art.176¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova. It is argued why the legislative concept of establishing the generic juridical object of the offenses provided for in art.176¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova is baseless. However, the achievement of social relations with regard to the realization of the constitutional rights of citizens does not express the generic essence of the offenses provided for in this article. It is clear from the name of Chapter V of the special part of the Criminal Code of the Republic of Moldova that the offenses, provided by this chapter, must involve the violation not of any right, but of a right established in the text of the Constitution of the Republic of Moldova. However, the provision of art.176¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova does not confirm this thesis. Also, in none of the analyzed foreign criminal laws, the norms similar to art.176¹ of the Criminal Code of the Republic of Moldova are not part of a chapter (title) dedicated to offenses against the constitutional rights of citizens. As a result, it is wrong to place art.176¹ in Chapter V of the special part of the Criminal Code of the Republic of Moldova. Finally, it is concluded that the acts, incriminated in this article, should be provided for in Chapter I and Chapter XIII, respectively, of the special part of the Criminal Code of the Republic of Moldova.

Keywords: *the generic juridical object of an offense, the constitutional rights of citizens, equality of citizens' rights, fascist, racist or xenophobic organizations, fascist, racist or xenophobic ideology, fascist, racist or xenophobic symbols, totalitarianism, Holocaust, genocide.*

Introducere

În rezultatul adoptării la 23.04.2021 a Legii nr.78 pentru modificarea unor acte normative [1] (în continuare – Legea nr.78/2021), Codul penal al Republicii Moldova a fost completat, *inter alia*, cu art.176¹. În acest articol se stabilește răspunderea pentru patru infracțiuni care sunt reunite sub denumirea marginală de încălcare a drepturilor cetățenilor prin propagarea fascismului, a rasismului și a xenofobiei și prin negarea Holocaustului.

Într-o investigație recentă am supus criticii acele prevederi ale art.176¹ CP RM, care constituie mostre de exces de reglementare penală [2]. În cadrul studiului de față, scopul urmărit este de a stabili obiectul juridic generic al infracțiunilor prevăzute la art.176¹ CP RM. Pe parcursul realizării acestui scop, va fi dezvoltată ideea privitoare la calitatea redusă a articolului în cauză.

Rezultate și discuții

Ca premisă pentru adoptarea art.176¹ CP RM ar putea fi considerată, cu anumite rezerve¹, intrarea în vigoare a Legii nr.302 din 22.12.2016 pentru ratificarea Protocolului adițional la Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică, referitor la incriminarea actelor de natură rasistă și xenofobă comise prin intermediul sistemelor informatice [3, 4] (în continuare – Protocol).

Astfel, art.3 „Distribuirea materialelor rasiste și xenofobe prin intermediul sistemelor informatice” al Protocolului prevede: „1. Fiecare parte adoptă măsurile legislative și alte măsuri considerate necesare pentru a incrimina ca infracțiuni, potrivit dreptului său intern, atunci când sunt comise cu intenție și fără drept, următoarele fapte: distribuirea sau alte forme de punere la dispoziția publicului, prin intermediul unui sistem informatic, a materialelor rasiste și xenofobe. 2. O parte își poate rezerva dreptul de a nu prevedea răspunderea penală pentru faptele prevăzute la paragraful 1, atunci când materialul, așa cum este definit la art.2 paragraful 1, susține, încurajează sau incită la o discriminare care nu este asociată urii ori violenței, cu condiția ca alte metode eficiente de răspuns să fie disponibile. 3. Fără a prejudicia dispozițiile paragrafului 2, o parte își poate rezerva dreptul de a nu aplica paragraful 1, în cazul discriminărilor pentru care aceasta nu poate prevedea, ca urmare a principiilor stabilite în ordinea sa juridică internă referitoare la libertatea de exprimare, măsurile eficiente de răspuns prevăzute la paragraful 2” [4].

La fel, comportă relevanță art.6 „Negarea, minimalizarea grosolană, aprobarea sau justificarea genocidului ori a crimelor împotriva umanității” al Protocolului: „1. Fiecare parte adoptă măsurile legislative și alte măsuri considerate necesare pentru a incrimina ca infracțiuni, potrivit dreptului său intern, atunci când sunt comise cu intenție și fără drept, următoarele fapte: distribuirea sau alte forme de punere la dispoziția publicului, prin intermediul unui sistem informatic, a materialelor ce neagă, minimizează în mod grosolan, aprobă ori justifică actele constitutive ale genocidului sau ale crimelor împotriva umanității, astfel cum sunt definite în dreptul internațional și recunoscute ca atare printr-o hotărâre definitivă a Tribunalului Militar Internațional înființat prin Acordul de la Londra la data de 18 aprilie 1945 sau a oricărui alt tribunal internațional înființat prin instrumente internaționale relevante și a cărui competență a fost recunoscută de către acea parte. 2. O parte poate: a) fie să solicite că negarea sau minimalizarea grosolană, prevăzute la paragraful 1, este comisă cu intenția de a incita la ură, discriminare sau violență împotriva unei persoane ori a unui grup de persoane, pe considerente de rasă, culoare, ascendență, naționalitate sau origine etnică ori de religie, dacă este folosită ca pretext pentru oricare dintre aceste motive; b) fie să își rezerve dreptul de a nu aplica, în totalitate sau în parte, paragraful 1” [4].

Ca reper cu vocație internațională pentru adoptarea art.176¹ CP RM ar putea fi considerat, de asemenea, art.1 „Infracțiuni de natură rasistă și xenofobă” din Decizia-cadru 2008/913/JAI a Consiliului din 28 noiembrie 2008 privind combaterea anumitor forme și expresii ale rasismului și xenofobiei prin intermediul dreptului penal: „(1) Fiecare stat membru ia măsurile necesare pentru a se asigura că faptele menționate în continuare, săvârșite cu intenție, sunt pedepsibile: [...] (c) apologia publică, negarea în mod public sau minimizarea vădită în mod public a gravității crimelor de genocid, a crimelor contra umanității și a crimelor de război, astfel cum sunt definite la articolele 6, 7 și 8 din Statutul Curții Penale Internaționale săvârșite împotriva unui grup de persoane sau a unui membru al unui astfel de grup definit pe criterii de rasă, culoare, religie, descendență sau origine etnică sau națională, atunci când comportamentul respectiv este de natură să incite la violență sau ură împotriva unui astfel de grup sau membru al unui astfel de grup; (d) apologia publică, negarea în mod public sau minimizarea vădită în mod public a gravității crimelor definite la articolul 6 al Cartei Tribunalului Militar Internațional anexate la Acordul de la Londra din 8 august 1945, săvârșite împotriva unui grup de persoane sau a unui membru al unui astfel de grup definit pe criterii de rasă, culoare, religie, descendență sau origine națională sau etnică, atunci când comportamentul respectiv este de natură să incite la violență sau ură împotriva unui astfel de grup sau membru al unui astfel de grup” [5].

Este de menționat că în trecut s-a încercat incriminarea unor fapte de genul celor prevăzute la art.176¹ CP RM. La concret, în 2013 s-a urmărit, între altele, completarea Codului penal cu: art.135² „Holocaustul”; art.135³ „Negarea genocidului, Holocaustului sau a altor crime contra umanității”; art.135⁴ „Simbolurile și organizațiile cu caracter fascist, rasist sau xenofob” [6]. Ulterior, în 2016, s-a urmărit, *inter alia*, completarea Codului

¹ Folosesc sintagma „cu anumite rezerve”, întrucât legiuitorul moldav a fost foarte selectiv și a transpus trunchiat prevederile Protocolului în Codul penal al Republicii Moldova.

penal cu: art.134¹⁴ „Material rasist și xenofob”; art.135² „Negarea, minimalizarea grosolană, aprobarea sau justificarea genocidului ori a infracțiunilor împotriva umanității” [7]. Însă, aceste două inițiative legislative nu și-au găsit realizarea.

Observăm că în 2013 și în 2016 autorii celor două inițiative legislative și-au propus completarea Capitolului I „Infracțiuni contra păcii și securității omenirii, infracțiuni de război” al părții speciale a Codului penal. Cu toate acestea, în acord cu Legea nr.78/2021, art.176¹ CP RM a fost inclus în Capitolul V „Infracțiuni contra drepturilor politice, de muncă și altor drepturi constituționale ale cetățenilor” al părții speciale a Codului penal. Pe această cale s-a statuat că obiectul juridic generic al infracțiunilor prevăzute la art.176¹ CP RM îl constituie relațiile sociale cu privire la realizarea drepturilor constituționale ale cetățenilor.

Consider lipsită de fundament această concepție legislativă de stabilire a obiectului juridic generic al infracțiunilor prevăzute la art.176¹ CP RM. Este greșită amplasarea acestui articol în Capitolul V al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova. Aceasta deoarece atingerea relațiilor sociale cu privire la realizarea drepturilor constituționale ale cetățenilor nu exprimă esența generică a infracțiunilor prevăzute de art.176¹ CP RM.

În context, comportă interes modelele reglementare transpuse în legile penale ale altor state. În acest plan, așa cum este firesc, voi acorda o atenție prioritară codurilor penale ale statelor membre ale Uniunii Europene, care conțin norme similare cu art.176¹ CP RM.

Spre exemplu, în Codul penal al Republicii Bulgaria găsim art.108 care are următorul conținut: „*Persoana care propagă ideologii fasciste sau o altă ideologie antidemocratică* (evid. ns.), ori schimbarea prin forță a ordinii sociale și de stat instituite prin Constituția Republicii Bulgaria, se pedepsește cu închisoare de până la trei ani sau cu amendă de până la cinci mii de leve”. [8] Acest articol face parte din Capitolul I „Infracțiuni împotriva Republicii” al părții speciale a Codului penal al Republicii Bulgaria.

În Codul penal al Republicii Cehe pot fi identificate câteva norme asemănătoare cu art.176¹ CP RM:

– secțiunea 403 „Înființarea, sprijinirea și promovarea mișcărilor care vizează suprimarea drepturilor umane și libertăților”, care stabilește: „(1) *Fapta persoanei care înființează, promovează sau sprijină mișcări al căror scop demonstrat este suprimarea drepturilor omului* (evid. ns.) sau care proclamă ura pe teme de rasă, apartenență etnică, națională și religioasă sau ura de clasă ori ura împotriva altei categorii de persoane, se pedepsește cu închisoare de la unu la cinci ani. (2) Făptuitorul va fi condamnat la pedeapsa cu închisoare de la trei la zece ani dacă a) comite fapta prevăzută de sub-secțiunea (1) prin intermediul presei, unui film, unui post de radio sau televiziune, al unei rețele de calculatoare accesibile publicului larg sau printr-o altă metodă la fel de eficace, b) comite o astfel de faptă în calitate de membru al unui grup organizat, c) comite o astfel de faptă în calitate de militar sau d) comite o astfel de faptă în timpul unei stări de pericol la adresa statului sau al unei stări de război. (3) Actele preparatorii constituie infracțiune” [9];

– secțiunea 404 „Exprimarea simpatiilor pentru mișcări vizând suprimarea drepturilor și libertăților fundamentale”, care prevede: „Fapta persoanei care își exprimă public simpatia pentru mișcările prevăzute la Secțiunea 403 (1) se pedepsește cu închisoare de la șase luni la trei ani” [9];

– secțiunea 405 „Negarea, contestarea, aprobarea și justificarea genocidului”, care stabilește: „Fapta persoanei care neagă, contestă, aprobă sau încearcă să justifice public genocidul nazist, comunist sau orice alt genocid, sau alte crime împotriva umanității ale naziștilor sau comuniștilor se pedepsește cu închisoare de la șase luni la trei ani” [9].

Aceste trei secțiuni sunt incluse în Diviziunea 1 „Infracțiuni contra umanității” a Capitolului XIII „Infracțiuni contra umanității, păcii și infracțiuni de război” din partea specială a Codului penal al Republicii Cehe.

În Codul penal al Republicii Croația, alin.(2) art.325 „Instigarea publică la violențe și ură” prevede: „Pe-deapsa la care se face referire în alineatul (1) din acest articol va fi aplicată oricărei persoane care *aprobă în mod public, neagă sau bagatelizează infracțiunea de genocid, crime, agresiune, crime împotriva umanității sau crime de război* (evid. ns.), împotriva unui grup de persoane sau unui membru al unui grup din cauza rasei sale, religiei, apartenenței naționale sau etnice, originii sau culorii pielii, într-o manieră care este potrivită pentru a încuraja violența sau ura împotriva unui astfel de grup sau a membrilor aceluși grup” [10]. Norma în cauză este amplasată în Capitolul XXX „Infracțiuni împotriva ordinii publice” al părții speciale din Codul penal al Republicii Croația.

În Codul penal al Republicii Letonia, în secțiunea 74¹ „Iertarea genocidului, crimelor împotriva umanității, crimelor împotriva păcii și a crimelor de război”, se stabilește: „Glorificarea publică a genocidului, a crimelor

împotriva umanității, a crimelor împotriva păcii sau a crimelor de război, negarea sau iertarea publică a genocidului comis, a crimelor împotriva umanității, a crimelor împotriva păcii sau a crimelor de război este sancționată cu o pedeapsă privativă de libertate pentru o perioadă de cel mult cinci ani sau cu pedeapsă privativă de libertate temporară ori muncă în folosul comunității sau amendă" [11]. Secțiunea dată face parte din Capitolul IX „Crime împotriva umanității, a păcii, crime de război și genocid” din partea specială a Codului penal al Republicii Letonia.

În Codul penal al Marelui Ducat de Luxemburg atrage atenția art.457-3: „(1) Se pedepsește cu închisoare de la 8 zile la 2 ani și cu amendă de la 251 euro la 25.000 euro sau numai cu una dintre aceste pedepse cel care, [...] a contestat, a minimizat, a justificat sau a negat existența uneia sau a mai multor crime împotriva umanității sau crime de război, așa cum sunt definite la art.6 din Statutul Tribunalului Militar Internațional anexat la acordul de la Londra din 8 august 1945 și care au fost comise fie de către membrii unei organizații declarate infracționale în temeiul art.9 din acest statut, fie de către o persoană recunoscută drept vinovată de aceste crime de o instanță luxemburgheză, străină sau internațională. (2) Se pedepsește cu aceleași pedepse sau numai cu una dintre aceste pedepse cel care [...] a contestat, a minimizat, a justificat sau a negat existența unuia sau a mai multor genociduri, așa cum sunt definite de art.136a din Codul penal, precum și a crimelor împotriva umanității și a crimelor de război, așa cum sunt definite de art.136b-136d din Codul penal și recunoscute de o instanță luxemburgheză sau internațională” [12]. Acest articol este inclus în Capitolul VI „Despre rasism, despre revizionism și despre alte discriminări” din Titlul VIII „Despre crime și delictе contra persoanelor” al părții speciale a Codului penal al Marelui Ducat de Luxemburg.

În Codul penal al Republicii Malta suscită interes două prevederi:

– art.82B, care prevede: „Persoana care justifică public, neagă existența sau banalizează în mod extrem genocidul, crimele împotriva umanității și crimele de război îndreptate împotriva unui grup de persoane sau a unui membru al unui astfel de grup definit prin referire la rasă, culoare, religie, descendență sau origine națională sau etnică, atunci când comportamentul respectiv se manifestă într-o manieră: (a) susceptibilă să instige la violență sau ură împotriva unui astfel de grup sau membru al unui astfel de grup; (b) de natură să tulbure ordinea publică sau care amenință, este abuzivă sau insultătoare, în caz de condamnare se pedepsește cu închisoare de la opt luni la doi ani” [13];

– alin.(1) art.82C, în care se stabilește: „Persoana care justifică public, neagă existența sau banalizează crime împotriva păcii, îndreptate împotriva unui grup de persoane definit prin referire la rasă, culoare, religie, descendență sau origine națională sau etnică sau împotriva unui membru al unui astfel de grup, atunci când comportamentul respectiv se manifestă într-o manieră: (a) susceptibilă să instige la violență sau ură împotriva unui astfel de grup sau membru al unui astfel de grup; (b) de natură să tulbure ordinea publică sau care amenință, este abuzivă sau insultătoare, în caz de condamnare se pedepsește cu închisoare de la opt luni la doi ani” [13].

Prevederile în cauză fac parte din Titlul II „Despre crime împotriva ordinii publice” al părții speciale a Codului penal al Republicii Malta.

În Codul penal al Republicii Polone găsim art.256, care are următorul conținut: „§ 1. *Persoana care promovează în mod public un sistem totalitar fascist sau de altă natură* (evid. ns.) sau incită la ura bazată pe apartenență națională, etnică, rasială sau religioasă sau din cauza lipsei de credință religioasă este sancționată cu amendă, restricționarea libertății sau privarea de libertate de până la 2 ani. § 2. Aceeași sancțiune se aplică celui care produce pentru a disemina, păstrează, deține, prezintă, transportă sau trimite un material tipărit, o înregistrare sau un alt obiect cu conținutul specificat în § 1 sau care conține un simbol fascist, comunist sau totalitar de altă natură. § 3. Nu comite o infracțiune persoana care comite fapta interzisă în § 2, dacă fapta a fost parte a unei activități artistice, educative, de colecționare sau științifice” [14]. De menționat că art.256 este amplasat în Capitolul XXXII „Infracțiuni contra ordinii publice” al părții speciale a Codului penal al Republicii Polone.

În Codul penal al Republicii Portugheze se distinge art.240 „Discriminarea și incitarea la ură și violență” care în alin.1 prevede: „Cel care: a) pune bazele sau constituie o organizație sau desfășoară activități de propagandă organizată care incită la discriminare, la ură sau la violență împotriva unei persoane sau a unui grup de persoane pe motive de rasă, culoare, origine etnică sau națională, ascendență, religie, sex, orientare sexuală, identitate de gen sau dizabilitate fizică sau psihică ori care le încurajează; sau b) participă la organizarea sau la activitățile menționate la alineatul anterior sau acordă ajutor acestora, inclusiv finanțare, se pedepsește cu

închisoare de la 1 la 8 ani" [15]. În alin.2 al aceluiași articol se stabilește: „Cel care [...] prin apologia, negarea sau banalizarea grosieră a crimelor de genocid, de război sau împotriva păcii și umanității: a) provoacă acte de violență împotriva unei persoane sau unui grup de persoane pe motiv de rasă, culoare, origine etnică sau națională, ascendență, religie, sex, orientare sexuală, identitate de gen sau dizabilitate fizică sau psihică; b) calomniază sau insultă o persoană sau un grup de persoane pe motive de rasă, culoare, origine etnică sau națională, ascendență, religie, sex, orientare sexuală, identitate de gen sau dizabilitate fizică sau psihică; c) amenință o persoană sau un grup de persoane pe motive de rasă, culoare, origine etnică sau națională, ascendență, religie, sex, orientare sexuală, identitate de gen sau dizabilitate fizică sau psihică; sau d) incită la violență sau la ură împotriva unei persoane sau a unui grup de persoane pe motive de rasă, culoare, origine etnică sau națională, ascendență, religie, sex, orientare sexuală, identitate de gen sau dizabilitate fizică sau psihică se pedepsește cu închisoare de la șase luni la cinci ani" [15]. Articolul 240 face parte din Titlul III „Despre infracțiunile contra identității culturale și integrității personale” al părții speciale a Codului penal al Republicii Portugheze.

În Codul penal al Republicii Slovace atrage atenția alin.(1) § 424a „Instigarea, defăimarea și amenințarea persoanelor din cauza afilierii lor la rasă, națiune, naționalitate, culoare a pielii, grup etnic sau origine a familiei”, care prevede: „Persoana care [...] neagă în mod public sau scuză în mod grosolan săvârșirea unei astfel de infracțiuni², în cazul în care a fost săvârșită împotriva unei astfel de persoane³, se pedepsește cu închisoare de la unu la trei ani [16]. Această normă este inclusă în Capitolul doisprezece „Infracțiuni contra păcii, contra omenirii, infracțiuni de terorism, extremism sau de război” din Titlul unu „Infracțiuni contra păcii și omenirii, infracțiuni de terorism și extremism” al părții speciale a Codului penal al Republicii Slovace.

În Codul penal al Republicii Slovenia, în alin.(2) art.297 „Instigarea publică la ură, violență sau intoleranță” se stabilește: „Aceeși pedeapsă⁴ se aplică unei persoane care diseminează public idei cu privire la supremația unei rase față de alta sau care oferă ajutor în orice fel de activități rasiste sau neagă, diminuează semnificația, aprobă, ignoră, batjocorește sau susține genocidul, Holocaustul, infracțiunile contra umanității, infracțiunile de război, agresiunea sau alte infracțiuni contra umanității” [17]. Norma în cauză este amplasată în Capitolul XXIX „Infracțiuni contra ordinii și liniștii publice” al părții speciale a Codului penal al Republicii Slovenia.

În Codul penal al Ungariei, secțiunea 333 „Negarea manifestă a crimelor nazismului și a crimelor comunismului” prevede: „Fapta persoanei care neagă în fața publicului larg infracțiunea de genocid și alte crime împotriva umanității săvârșite de către naziști și regimurile comuniste sau exprimă orice îndoială sau sugerează că acestea sunt ne semnificative sau încearcă să le justifice constituie infracțiune și se pedepsește cu închisoare de până la trei ani” [18]. Acest articol face parte din Capitolul XXXII „Infracțiuni împotriva păcii publice” al părții speciale a Codului penal al Ungariei.

Nici în Codul penal al Federației Ruse nu găsim un model care să se apropie de concepția pusă la baza includerii art.176¹ în Capitolul V al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova.

La concret, în alin.1 art.354.1 „Reabilitarea nazismului” din Codul penal al Federației Ruse se stabilește: „Negarea faptelor constatate prin sentința Tribunalului Militar Internațional pentru judecarea și pedepsirea principalilor criminali de război din statele Axei Europene, încuviințarea infracțiunilor stabilite prin respectiva sentință, [...] săvârșite în mod public, se pedepsesc cu amendă în mărime de până la trei milioane de ruble sau în quantumul salariului sau al altor venituri ale persoanei condamnate pe o perioadă de până la trei ani, sau cu muncă obligatorie pe un termen de până la trei ani cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita anumite activități pe o perioadă de până la trei ani, sau cu închisoare pentru aceeași perioadă cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita anumite activități pe un termen de până la trei ani” [19]. Potrivit alin.2 al aceluiași articol, răspunderea se agravează dacă „fapta este săvârșită: a) cu folosirea situației de serviciu; b) de un grup de persoane, de un grup de persoane în urma înțelegerii prealabile

² Se are în vedere „genocidul, o infracțiune contra umanității sau o infracțiune de război în conformitate cu § 6, 7 și 8 din Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale, sau o infracțiune care este considerată a fi o infracțiune contra păcii, o infracțiune de război sau o infracțiune contra umanității în conformitate cu § 6 din Statutul Tribunalului Militar Internațional anexat la Acordul din 8 august 1945 pentru urmărirea și pedepsirea marilor criminali de război ai Axei Europene”.*

* *Codul penal al Republicii Slovace*. Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovacia-RO.html [Accesat: 28.12.2021]

³ Se are în vedere persoana care devine victimă a infracțiunii „din cauza afilierii [sale] la orice rasă, națiune, naționalitate, culoare a pielii, grup etnic, origine a familiei sau religie”.*

* *Codul penal al Republicii Slovace*. Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovacia-RO.html [Accesat: 28.12.2021]

⁴ Se are în vedere pedeapsa închisorii de până la doi ani.

sau de un grup criminal organizat; c) cu utilizarea mass-media sau a rețelelor de informare și de telecomunicații, inclusiv a Internetului; d) cu crearea artificială a probelor acuzatoare" [19].

Articolul 354.1 este amplasat în Capitolul 34 „Infrațiuni contra păcii și securității omenirii” din partea specială a Codului penal al Federației Ruse. În mod similar, în Codul penal al Republicii Belarus [20], art.130-1 „Reabilitarea nazismului” face parte din Capitolul 17 „Infrațiuni contra păcii și securității omenirii” al părții speciale. De asemenea, în Codul penal al Ucrainei, art.436-1 „Confecționarea sau răspândirea de simboluri comuniste ori naziste, precum și propaganda pentru susținerea regimurilor totalitare comuniste sau național-socialiste” este inclus în Titlul XX „Fapte infracționale contra păcii, securității omenirii și ordinii internaționale” [21].

Așadar, în niciuna dintre legile penale, specificate *supra*, normele similare cu art.176¹ CP RM nu fac parte dintr-un capitol (titlu) dedicat infracțiunilor contra drepturilor constituționale ale cetățenilor.

Fără doar și poate, legiuitorul moldav s-a remarcat prin originalitate. În același timp, au fost ignorate anumite reguli impuse de Legea nr.100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative (în continuare – Legea nr.100/2017). Astfel, alin.(2) art.53 al acestei legi prevede: „[...] capitolele [...] se denumesc prin exprimarea sintetică a reglementărilor pe care le cuprind” [22]. Nu pot fi trecute cu vederea nici unele dispoziții ale art.60 al Legii nr.100/2017: „[...] (2) „Structura codului reflectă sistemul ramurii de drept respective. (3) Codul trebuie să întrunească următoarele trăsături calitative: [...] c) logica; [...]” [22].

Este adevărat că denumirea art.176¹ CP RM este „*Încălcarea drepturilor cetățenilor* (evid. ns.) prin propagarea fascismului, a rasismului și a xenofobiei și prin negarea Holocaustului”. Însă, din denumirea Capitolului V al părții speciale a Codului penal rezultă că infracțiunile prevăzute de acest capitol trebuie să presupună încălcarea nu a unui drept oarecare, ci a unui drept stabilit în textul Constituției.

S-ar putea presupune că, în cazul infracțiunilor prevăzute la art.176¹ CP RM, obiectul juridic special îl constituie relațiile sociale cu privire la realizarea în conformitate cu art.16 din Constituție a dreptului la egalitate al cetățenilor. Însă, dispoziția art.176¹ CP RM infirmă această supoziție.

Într-o publicație recentă am afirmat: „Cât privește fapta prevăzută la alin.(2) art.176¹ CP RM, legiuitorul a dat dovadă de selectivitate, evidențiind o singură formă de genocid și neglijând toate celelalte. Apropo, definiția noțiunii de Holocaust din art.134¹⁹ CP RM are ca paradigmă definiția de la lit.d) art.2 al O.U.G. al României nr.31/2002⁵, cu o singură excepție: legiuitorul autohton nu a preluat ultima parte a definiției din legislația română („[...] De asemenea, în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, o parte din populația romă a fost supusă deportării și anihilării”). În același context, menționăm Holodomorul, genocidul armenilor, genocidul comis de Khmerii Roșii etc. Întrebarea care se impune este: corespunde oare selectivitatea din alin.(2) art.176¹ CP RM însăși ideii, puse la baza acestui articol, de a proteja drepturile omului indiferent de rasă, naționalitate, origine etnică etc.? Nu este clar de ce în alin.(2) art.176¹ CP RM doar o formă de genocid este considerată periculoasă socialmente. O astfel de selectivitate nu rezultă nici din Convenția ONU pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid, nici din alte acte internaționale” [2].

Din lectura alin.(1), (3) și (5) art.176¹ CP RM ne dăm seama că nici infracțiunile prevăzute de aceste alineate nu pot aduce atingere egalității cetățenilor. În context, este cazul să ne întrebăm: de ce în alin.(1) art.176¹ CP RM sunt menționate doar organizațiile cu caracter fascist, rasist sau xenofob? De ce numai simbolurile cu caracter fascist, rasist sau xenofob sunt specificate în alin.(3) art.176¹ CP RM? De ce doar ideologia fascistă, rasistă sau xenofobă este menționată în alin.(5) art.176¹ CP RM? O asemenea parțialitate mai poate fi observată doar în art.354.1 din Codul penal al Federației Ruse și în art.130-1 din Codul penal al Republicii Belarus.

Pentru comparație, de exemplu, în secțiunile 403 și 404 din Codul penal al Republicii Cehe se vorbește despre „mișcări care vizează suprimarea drepturilor umane și a libertăților” [9]. În art.108 din Codul penal al Republicii Bulgaria este folosită sintagma „ideologie antidemocratică” [8]. În art.256 din Codul penal al Republicii Polone se recurge la expresia „sistem totalitar fascist sau de altă natură” [14]. În secțiunea 333 din Codul penal al Ungariei se specifică „crimele nazismului și crimele comunismului” [18]. La lit.h) art.3 al Legii României nr.51 din 29.07.1991 privind siguranța națională a României se menționează: „Constituie

⁵ Se are în vedere Ordonanța de Urgență a Guvernului României nr.31 din 13.03.2002 privind interzicerea organizațiilor, simbolurilor și faptelor cu caracter fascist, legionar, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni de genocid contra umanității și de crime de război.*

* În: *Monitorul Oficial al României*, 2002, nr.214.

amenințări la adresa securității naționale a României următoarele: [...] inițierea, organizarea, săvârșirea sau sprijinirea în orice mod a acțiunilor totalitariste sau extremiste *de sorginte comunistă, fascistă, legionară sau de orice altă natură* (evid. ns.), [...]” [23].

Legiitorii din aceste state membre ale Uniunii Europene nu fac diferența dintre totalitarismul condamnabil și totalitarismul tolerabil. Aceasta întrucât nu poate exista totalitarism tolerabil. Indiferent de culoare, totalitarismul trebuie tratat la fel. Cu regret, în opinia legiitorului moldav, reflectată în art.176¹ CP RM, nu oricare totalitarism este condamnabil.

Deloc întâmplător, în Avizul la proiectul de lege pentru modificarea unor acte legislative (nr.233 din 11.06.2020) al Direcției generale juridice a Secretariatului Parlamentului Republicii Moldova se subliniază: „În urma examinării proiectului de lege, fără a diminua importanța acestuia, Direcția generală juridică consideră că la elaborarea acestuia nu s-a ținut cont de faptul că legislația în vigoare deja are stabilite prevederi la acest capitol, inclusiv în legea penală. Pentru a nu favoriza anumite etnii sau grupuri de cetățeni și pentru a contracara acțiunile/inacțiunile ce vin să lezeze drepturile acestor persoane, Parlamentul și Guvernul au prevăzut norme în Constituția Republicii Moldova, în Codul penal nr.985/2002 art.176 „Încălcarea egalității în drepturi a cetățenilor”, în Legea nr.54/2003 privind contracararea activității extremiste, în Legea nr.125/2007 privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie, în Legea nr.837/1996 cu privire la asociațiile obștești și alte acte normative, în Hotărârea Guvernului nr.190/2016 pentru aprobarea Declarației Parlamentului Republicii Moldova cu privire la acceptarea raportului final al Comisiei Internaționale pentru studierea Holocaustului, prezidată de Elie Wiesel, în Hotărârea Guvernului nr.18/2019 privind condamnarea antisemitismului și promovarea toleranței” [24].

Însă, acest argument nu a fost luat în seamă la adoptarea art.176¹ CP RM.

În aceeași ordine de idei, este de menționat Amendamentul la proiectul care stă la baza Legii nr.78/2021, propus de către un deputat al Parlamentului Republicii Moldova. Conform acestui amendament, Codul penal al Republicii Moldova ar fi urmat să fie completat cu:

– art.136¹ „Genocidul Armean”: „Prin Genocidul Armean se înțelege exterminarea și expulzarea sistemică a peste un milion și jumătate de etnici armeni, aproximativ două treimi din armenii de pe teritoriul Imperiului Otoman în perioada anilor 1915 până în 1923, care au pierit în urma deportărilor, foametei și masacrelor de amploare”;

– art.136² „Crimele regimului stalinist”: „Prin crimele regimului stalinist se înțelege deportările și represiunile regimului stalinist, care au avut drept scop exterminarea sistematică a populației pe criteriu de clasă socială, asasinări în masă, foametea provocată de manieră premeditată / organizată, condamnări la închisoare și de internări în lagăre de concentrare pe criterii politice”;

– art.184¹ „Încălcarea drepturilor cetățenilor prin propagarea fascismului, nazismului, rasismului și xenofobiei, negarea Holocaustului, Genocidului Armean și/sau a Crimelor Regimului Stalinist” [25].⁶

Însă, acest amendament nu a fost acceptat de către Parlamentul Republicii Moldova.

Continuând firul logic, trebuie de amintit că art.1 din Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.191 din 12.08.2012 privind aprecierea istorică și politico-juridică a regimului comunist totalitar din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească prevede: „În baza Raportului privind aprecierea istorică și politico-juridică a regimului comunist totalitar din Republica Moldova, elaborat de Comisia pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova, constituită prin Decretul Președintelui Republicii Moldova

⁶ Trebuie de precizat că în varianta inițială a proiectului care stă la baza Legii nr.78/2021 s-a propus completarea Codului penal cu: art.135 „Organizație și simboluri cu caracter fascist, rasist sau xenofob”; art.136 „Holocaust”; art.184¹ „Încălcarea drepturilor cetățenilor prin propagarea fascismului, rasismului și xenofobiei și negarea Holocaustului”.*

În Avizul la proiectul respectiv s-a remarcat: „[...] se va atrage atenția la numerotarea articolelor propuse pentru completarea actelor normative vizate în proiectul de lege (atenție la art.135 și 136, or aceste articole există deja în Codul penal); în vederea urmăririi raționamentului clasificării infracțiunilor pe capitole speciale, considerăm completarea Codului penal cu articolul 184¹ optimă după art.176 din Cod, adică cu art.176¹.”**

* Proiectul de lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Codul penal al RM nr.985/2002 – art.135, 136, 184¹; Legea nr.64/2010 cu privire la libertatea de exprimare – art.3). Disponibil: <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/5089/language/ro-RO/Default.aspx> [Accesat: 29.12.2021]

** Secretariatul Parlamentului Republicii Moldova. Direcția generală juridică. Aviz la proiectul de lege pentru modificarea unor acte legislative (nr.233 din 11.06.2020). Disponibil: <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/5089/language/ro-RO/Default.aspx> [Accesat: 29.12.2021]

nr.165-V din 14 ianuarie 2010: 1. Se condamnă regimul comunist totalitar din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească care a comis crime împotriva umanității. 2. Se interzice utilizarea pe teritoriul Republicii Moldova în scopuri politice și de propagandă a simbolurilor regimului comunist totalitar (secera și ciocanul și orice suport cu aceste simboluri), precum și promovarea ideologiilor totalitare” [26]. Această hotărâre a Parlamentului Republicii Moldova este în vigoare, iar încercarea de a o declara neconstituțională a eșuat.⁷

În același registru, Rezoluția nr.1652 (2009) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind atitudinea față de memorialele expuse la diferite interpretări istorice în statele membre ale Consiliului Europei prevede: „Adunarea Parlamentară consideră că disputele legate de interpretările divergente ale istoriei pot fi soluționate doar cu timpul și printr-un proces specific fiecărei națiuni. În acest sens, Adunarea [...] își reiterează convingerea că, pentru a permite statelor membre ale Consiliului Europei să se împace cu controversile trecutului lor recent, Europa trebuie să respingă fără echivoc și să condamne fără rezerve *toate formele de regimuri dictatoriale precum național-socialismul, fascismul și comunismul totalitar* (evid. ns.)” [27].

Prevederi similare se conțin în: Rezoluția nr.1096 (1996) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind măsurile de eliminare a moștenirii fostelor sisteme totalitare comuniste [28]; Rezoluția nr.1481 (2006) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind necesitatea condamnării în plan internațional a crimelor săvârșite de către regimurile comuniste totalitare [29]; Rezoluția Parlamentului European nr.0213 (2009) referitoare la conștiința europeană și totalitarismul [30] etc.

La adoptarea art.176¹ CP RM au fost ignorate toate aceste prevederi. De asemenea, au fost neglijate anumite reguli stabilite în alin.(1) art.3 al Legii nr.100/2017: „La elaborarea unui act normativ se respectă următoarele principii: [...]; b) respectarea drepturilor și libertăților fundamentale; d) oportunitatea [...] normelor juridice”.⁸ Cât de oportună a fost adoptarea art.176¹ CP RM care promovează respectarea selectivă a unor libertăți fundamentale? Ne referim la următoarele libertăți fundamentale: libertatea opiniei și a exprimării (art.32 din Constituție); libertatea întrunirilor (art.40 din Constituție); libertatea partidelor și a altor organizații social-politice (art.41 din Constituție). Consider că, din această perspectivă, în art.176¹ CP RM este consacrată concepția deosebirii, excluderii, restricției sau preferinței în astfel de libertăți în raport cu anumite categorii de persoane.

Pe cale de consecință, este imposibilă stabilirea derivației obiectului juridic special al infracțiunilor, prevăzute la art.176¹ CP RM, din obiectul juridic generic al infracțiunilor prevăzute de Capitolul V al părții speciale a Codului penal. Sub acest aspect, infracțiunile prevăzute la art.176¹ CP RM trebuie considerate infracțiuni atipice.

Având în vedere cele menționate *supra*, consider că faptele incriminate în acest articol ar trebui prevăzute în Capitolul I și, respectiv, în Capitolul XIII ale părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova. În această privință, sunt de acord cu următoarea observație referitoare la proiectul care stă la baza adoptării art.176¹ CP RM, formulată în Avizul la proiectul de lege pentru modificarea unor acte legislative (nr.233 din 11.06.2020) al Direcției generale juridice a Secretariatului Parlamentului Republicii Moldova: „Determinând obiectul infracțiunii, observăm dorința autorilor de a cuprinde cât mai multe acțiuni / inacțiuni în proiectul de lege, ce vor atrage răspunderea penală pentru xenofobie, extremism și antisemitism, fapt ce va duce la expunerea ambiguă a obiectului infracțiunilor menționate”.⁹

La concret, Capitolul I al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova ar fi potrivit pentru a incrimina:

- negarea sau contestarea în public a genocidului în orice formă sau a efectelor acestuia¹⁰;

⁷ A se vedea: Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.30 din 04.10.2012 asupra sesizării pentru controlul constituționalității Hotărârii Parlamentului nr.191 din 12 iulie 2012 privind aprecierea istorică și politico-juridică a regimului comunist totalitar din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.228.

⁸ Legea nr.100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr.7-17.

⁹ *Secretariatul Parlamentului Republicii Moldova. Direcția generală juridică. Aviz la proiectul de lege pentru modificarea unor acte legislative (nr.233 din 11.06.2020)*. Disponibil: <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelelegislative/tabid/61/ LegislativId/5089/language/ro-RO/Default.aspx> [Accesat: 29.12.2021]

¹⁰ Îmi mențin părerea exprimată într-o publicație recentă*, conform căreia alin.(2) art.176¹ CP RM constituie o mostră de exces de reglementare penală.

* A se vedea: STATI, V. Propagarea fascismului, a rasismului și a xenofobiei, negarea Holocaustului: mostră de exces de reglementare penală. În: *Integrare prin cercetare și inovare. Conferință științifică națională cu participare internațională: Științe juridice și economice (10-11 noiembrie 2021): Rezumate ale comunicărilor*. Chișinău: CEP USM, 2021, p.9-11. ISBN 978-9975-152-48-8

– promovarea cultului persoanelor condamnate definitiv fie de către o instanță națională pentru comiterea de infracțiuni prevăzute de art.135, 135¹, 137, 137¹-137⁴ CP RM, fie de către o instanță internațională pentru comiterea de crime prevăzute de art.6, 7 sau 8 din Statutul de la Roma din 17.07.1998 al Curții Penale Internaționale ori de art.6 din Statutul Tribunalului Militar Internațional anexat la acordul de la Londra din 08.08.1945, prin propagandă, săvârșită prin orice mijloace, în public.

Totodată, în Capitolul XIII al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova ar putea fi incriminate:

– constituirea sau sprijinirea, sub orice formă, a unei organizații al cărei scop se exprimă în suprimarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului¹¹, ori aderarea la o astfel de organizație;

– confecționarea, vânzarea, răspândirea, deținerea în vederea răspândirii sau utilizarea în public a simbolurilor unui regim, ale unei organizații sau ale unei ideologii al căror scop se exprimă în suprimarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului¹²;

– promovarea unei ideologii care presupune suprimarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului¹³.

Concluzii

Este imposibilă stabilirea derivației obiectului juridic special al infracțiunilor, prevăzute la art.176¹ CP RM, din obiectul juridic generic al infracțiunilor prevăzute de Capitolul V al părții speciale a Codului penal. Sub acest aspect, infracțiunile prevăzute la art.176¹ CP RM trebuie considerate infracțiuni atipice.

Este greșită amplasarea art.176¹ în Capitolul V al părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova. Aceasta deoarece atingerea relațiilor sociale cu privire la realizarea drepturilor constituționale ale cetățenilor nu exprimă esența generică a infracțiunilor prevăzute de acest articol. Faptele incriminate în art.176¹ CP RM ar trebui prevăzute în Capitolul I și, respectiv, în Capitolul XIII ale părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova.

Legiuitorii din statele membre ale Uniunii Europene nu fac diferența dintre totalitarismul condamnabil și totalitarismul tolerabil. Aceasta întrucât nu poate exista totalitarism tolerabil. Indiferent de culoare, totalitarismul trebuie tratat la fel. Cu regret, în opinia legiuitorului moldav, reflectată în art.176¹ CP RM, nu oricare totalitarism este condamnabil.

Referințe:

1. Legea nr.78 din 23.04.2021 pentru modificarea unor acte normative. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2021, nr.146.
2. STATI, V. Propagarea fascismului, a rasismului și a xenofobiei, negarea Holocaustului: mostră de exces de reglementare penală. În: *Integrare prin cercetare și inovare. Conferință științifică națională cu participare internațională: Științe juridice și economice (10-11 noiembrie 2021): Rezumate ale comunicărilor*. Chișinău: CEP USM, 2021, p.9-11. ISBN 978-9975-152-48-8
3. Legea nr.302 din 22.12.2016 pentru ratificarea Protocolului adițional la Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică, referitor la incriminarea actelor de natură rasistă și xenofobă comise prin intermediul sistemelor informatice. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr.9-18.
4. *Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, concerning the criminalization of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems*. Disponibil: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/webContent/en_GB/7836079 [Accesat: 29.12.2021]
5. *Decizia-cadru 2008/913/JAI a Consiliului din 28 noiembrie 2008 privind combaterea anumitor forme și expresii ale rasismului și xenofobiei prin intermediul dreptului penal*. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex%3A32008F0913> [Accesat: 29.12.2021]

¹¹ Toate drepturile și libertățile fundamentale ale omului sunt prevăzute de art.24-53 din Constituția Republicii Moldova.

¹² Incriminarea unei asemenea fapte ar putea fi însoțită de crearea unui Registru al simbolurilor unui regim, ale unei organizații sau ale unei ideologii al căror scop se exprimă în suprimarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Ca model poate servi Registrul organizațiilor extremiste și materialelor cu caracter extremist, ținut de Ministerul Justiției în virtutea art.10 al Legii nr.54 din 21.02.2003 privind contracararea activității extremiste.*

* În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr.56-58.

¹³ Îmi mențin părerea exprimată într-o publicație recentă*, conform căreia alin.(5) art.176¹ CP RM, în partea care se referă la promovarea ideologiei fasciste, rasiste ori xenofobe, constituie o mostră de exces de reglementare penală.

* *A se vedea*: STATI, V. Propagarea fascismului, a rasismului și a xenofobiei, negarea Holocaustului: mostră de exces de reglementare penală. În: *Integrare prin cercetare și inovare. Conferință științifică națională cu participare internațională: Științe juridice și economice (10-11 noiembrie 2021): Rezumate ale comunicărilor*. Chișinău: CEP USM, 2021, p.9-11. ISBN 978-9975-152-48-8

6. *Proiectul de Lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative*. Disponibil: <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/2043/language/ro-RO/Default.aspx> [Accesat: 29.12.2021]
7. *Proiectul de Lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative*. Disponibil: <http://www.particip.gov.md/proiectview.php?l=ro&idd=2838> [Accesat: 29.12.2021]
8. *Codul penal al Republicii Bulgaria*. Disponibil: codexpenal.just.ro/codex.html [Accesat: 28.12.2021]
9. *Codul penal al Republicii Cehia*. Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Cehia-RO.html [Accesat: 28.12.2021]
10. *Codul penal al Republicii Croația*. Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Croatia-RO.html [Accesat: 28.12.2021]
11. *Codul penal al Republicii Letonia*. Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Letonia-RO.html [Accesat: 28.12.2021]
12. *Codul penal al Marelui Ducat de Luxemburg*. Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Luxemburg-RO.html [Accesat: 28.12.2021]
13. *Codul penal al Republicii Malta*. Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Malta-RO.html [Accesat: 28.12.2021]
14. *Codul penal al Republicii Polone*. Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Polonia-RO.html [Accesat: 28.12.2021]
15. *Codul penal al Republicii Portugheze*. Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Portugalia-RO.html [Accesat: 28.12.2021]
16. *Codul penal al Republicii Slovace*. Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovacia-RO.html [Accesat: 28.12.2021]
17. *Codul penal al Republicii Slovenia*. Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovenia-RO.html [Accesat: 28.12.2021]
18. *Codul penal al Ungariei*. Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Ungaria-RO.html [Accesat: 28.12.2021]
19. *Уголовный кодекс Российской Федерации*. Disponibil: pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody&nd=102041891 [Accesat: 29.12.2021]
20. *Уголовный Кодекс Республики Беларусь*. Disponibil: https://kodeksy-by.com/ugolovnyj_kodeks_rb.htm [Accesat: 30.12.2021]
21. *Кримінальний кодекс України*. Disponibil: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [Accesat: 30.12.2021]
22. Legea nr.100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr.7-17.
23. Legea României nr.51 din 29.07.1991 privind siguranța națională a României. În: *Monitorul Oficial al României*, 1991, nr.163.
24. *Secretariatul Parlamentului Republicii Moldova. Direcția generală juridică. Aviz la proiectul de lege pentru modificarea unor acte legislative (nr.233 din 11.06.2020)*. Disponibil: <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/5089/language/ro-RO/Default.aspx> [Accesat: 29.12.2021]
25. *Amendament la Proiectul de lege nr.233 din 11.06.2020 pentru modificarea și completarea unor acte legislative (completarea Codului penal nr.985-XV din 18 aprilie 2002 și modificarea Legii nr.64 din 23 aprilie 2010 cu privire la libertatea de exprimare)*. Disponibil: <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/5089/language/ro-RO/Default.aspx> [Accesat: 29.12.2021]
26. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.191 din 12.08.2012 privind aprecierea istorică și politico-juridică a regimului comunist totalitar din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.181-184.
27. *Resolution 1652 (2009) Attitude to memorials exposed to different historical interpretations in Council of Europe member states*. Disponibil: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17713&lang=en> [Accesat: 29.12.2021]
28. *Resolution 1096 (1996) Measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems*. Disponibil: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16507> [Accesat: 29.12.2021]
29. *Resolution 1481 (2006) Need for international condemnation of crimes of totalitarian communist regimes*. Disponibil: <https://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=17403&lang=en> [Accesat: 29.12.2021]
30. *Rezoluția Parlamentului European din 2 aprilie 2009 referitoare la conștiința europeană și totalitarismul (2010/C 137 E/05)*. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009IP0213&from=HR> [Accesat: 29.12.2021]

Date despre autor:

Vitalie STATI, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: vitalie.stati@usm.md

ORCID: 0000-0003-1371-4961

Prezentat la 31.12.2021